

Για τον Νίκο Κτενά

Τάσος Μπίρης - 16/07/2022

Εισαγωγική Φωτογραφία Κατερίνα Βασιλάκου

Η ξαφνική απώλεια του αρχιτέκτονα Νίκου Κτενά, αναπληρωτή Καθηγητή της Σύνοψης στο ΕΜΠ, πέραν της θλίψης που προκαλεί, γεννά και γενικότερες (απαισιόδοξες;) σκέψεις.

Και τούτο, γιατί είναι μια ακόμη υπενθύμιση ότι ο χρόνος συνήθως δεν περιμένει εμάς ώστε να προλάβουμε να διακρίνουμε την «**Καλήκαγαθή**» αρχιτεκτονική, χαμένη μέσα στην τρέχουσα χαστική πραγματικότητα. Και έτσι, ίσως να την αγαπήσουμε ως σκέψη και πράξη όπως της αξίζει. Καθώς αυτή η σπανίζουσα αρχιτεκτονική είναι συνήθως πρόωρη και απρόβλεπτη, όπως ήταν και ο -πρόωρα χαμένος- δημιουργός της.

Αφιερωμένο στην μνήμη του Νίκου Κτενά, ένα -από καρδιάς- παλαιό, αλλά προβλεπτικό άρθρο γι' αυτόν,

δημοσιευμένο στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» (30.04.2003).

«Κάτι καλό συμβαίνει εδώ...» *

Δύο κατοικίες στην Εκάλη, Φωτ. Εριέττα Αττάλη

Δεν ξέρω εάν μέσα στο θόρυβο της μαζικής ενημέρωσης “όλων για όλα”, ακούγονται δυνατότερα οι φλυαρίες για τα ασήμαντα και ανούσια ή η σιωπή για τα σημαντικά και ουσιώδη.

Ειδικά στην περίπτωση της αρχιτεκτονικής, τα πράγματα είναι ακόμα πιο δύσκολα. Γιατί η αρχιτεκτονική δεν είναι θέαμα, εικόνα ή ωραίο αντικείμενο προς τέρψιν οφθαλμών. Είναι πρωτίστως συνθήκη ζωής, κατάσταση που βιώνεται μέσα στο χρόνο ως πλήρης νοητική και σωματική εμπειρία, δρώντος υποκειμένου.

Δεν είναι λοιπόν μόνο το πρόβλημα του σκόπιμου πέπλου σιγής που συνήθως περιβάλλει το καλό αρχιτεκτόνημα. Είναι και ιδιαίτερος δύσκολο να το νιώσεις και να το κατανοήσεις πραγματικά από θεωρητικές περιγραφές και εικονικές αναπαραστάσεις. Ακόμα και οι διεισδυτικότερες αναλύσεις δεν αρκούν, εάν εν τέλει δεν έρθεις ο ίδιος σε επαφή μαζί του “επί τόπου του έργου”. Γι’ αυτό χρειάζεται ίσως να σε βοηθήσει και η καλή σου τύχη. Να πέσεις δηλαδή πάνω του συμπτωματικά.

Μονάχος τότε εσύ, με άλλες σκέψεις ως εκείνη τη στιγμή στο μυαλό και με άλλο προορισμό, το κοιτάς εμπρόντητος. Μονάχο και εκείνο. Απροσδόκητη εξαίρεση που επιβιώνει ως εκ θαύματος, σιωπηλή αλλά δυνατή εμπειρία που δεν ξεχνιέται.

Στη διάρκεια ενός περιπάτου έτυχε και εγώ να πέσω πάνω σε δυο σπίτια του αρχιτέκτονα Νίκου Κτενά, που βρίσκονται στην τελευταία φάση κατασκευής τους.

Το έργο του, γενικώς, δεν μου ήταν άγνωστο. Από δημοσιεύσεις το είχα διακρίνει από καιρό ως ελπιδοφόρο νεανικό σημάδι σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής. Δεν είχα όμως βρεθεί ποτέ μέσα σε κτίριό του, ούτε γνώριζα ότι τα συγκεκριμένα σπίτια του περιπάτου μου ήταν δικά του δημιουργήματα.

Εντούτοις, η απολύτως ασυνήθιστη γεωμετρική ακρίβεια και η καθαρότητα της κορυφογραμμής τους, που μισοφαινόταν πάνω από τη μάντρα του κήπου, αρκούσαν για να προκαλέσουν τη σκέψη ότι κάτι πολύ καλό συνέβαινε εδώ και την επιθυμία μιας κοντινότερης και πιο προσεκτικής ματιάς σε τούτο το -μέχρι στιγμής- “ανώνυμο” αρχιτεκτόνημα.

Το πλησίασμα δεν πρόδωσε την πρώτη εντύπωση και αποκάλυψε δείγματα αρχιτεκτονικής γραφής και συντακτικού που οδήγησαν αργότερα και στην ορθή πιθανολόγηση της πατρότητας του έργου.

Επρόκειτο για μια πεντακάθαρη ιδέα επαναδιατύπωσης στον ενεστώτα χρόνο και με το απολύτως σύγχρονο αισθητικό και κατασκευαστικό αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο του φυσικού ανεπίχρηστου μπετόν, ενός άκρως “παλαιού” τυπολογικού μοντέλου για τον κατοικήσιμο χώρο.

Ήταν ένα ζευγάρι από στοιχειώδη κυβιστικά σπίτια, στέρα μπηγμένα στη βραχώδη πλαγιά, το καθένα πυκνά συναρτημένο με την ιδιωτική αυλή του.

Καιρό είχα να δω χτισμένη μια δήλωση για την αρχιτεκτονική τόσο καθαρή και αφαιρετική, τόσο νέα αλλά και τόσο παλιά, ώστε να έχει το χαρακτήρα του προτύπου. Χάρηκα τη δωρική απλότητά της, τις δυνατές γραμμές της βασικής της χάραξης, τα ευκρινή σχήματα της στερεομετρικής της συγκρότησης, τις κοφτερές γωνίες της κτιριακής μάζας, τα καθαρά επίπεδα των τοίχων, τις καλές αναλογίες και σχέσεις της κλίμακας, των μεγεθών και των διαστάσεων. Χάρηκα την απλή, αλλά με γνώση και ευαισθησία, επεξεργασία της ύλης. Χάρηκα την οικειότητα των αυλών και του εσωτερικού χώρου των σπιτιών, άδειων ακόμα από καθημερινές προσωπικές χρήσεις και γι’ αυτό ολίγο αφηρημένων και αρχετυπικών μέσα στην “ερειπιώδη” γυμνότητα του γιαπιού.

Αισθάνθηκα την οικονομία και την πυκνότητα του χώρου. Σε κανένα σημείο του δεν ήταν ανενεργός, τζούφιο μορφοπλαστικό επίθεμα. Ήταν σαν καλοφτιαγμένο γυμνό σώμα ή σαν τεντωμένη χορδή. Λες και η επίμονη άσκηση είχε ελαχιστοποιήσει το μαλθακό σαρκώδες μέρος της φόρμας αποκαλύπτοντας τις νευρώδεις δυνάμεις που την διέτρεχαν και της έδιναν ζωή.

Ένωσα πόσο ανεμπόδιτος από μπερδεμένες, γριφώδεις ή άχρηστες χωρικές κατατμήσεις, διέτρεχε τα σπίτια από άκρου εις άκρον ο καθαρός αέρας. Πόσο ελεύθερα ανέπνεαν τα ίδια τον καθαρό αέρα.

Παρατήρησα ότι όλα τα γειτονικά κτίσματα -όπως συνήθως τελευταία συμβαίνει στον τόπο μας- έδειχναν να διακατέχονται από την ίδια αγχωτική ψύχωση: την αναζήτηση πάση θυσία της περιβόητης “ελληνικότητας”. Και τι δεν είχε γίνει για χάρη της: Κεκλιμένες στέγες, βάθρα και αετώματα, ροζ και λευκά κονιάματα, γείσα, κυμάτια και παραστάδες.

Όμως εκείνη ασυγκίνητη από την αλαλάζουσα σκηνογραφική τελετουργία, είχε φωλιάσει με τη θέλησή της, με τον πιο φυσικό τρόπο, σαν να ενδιαιτούσε εκεί ανέκαθεν, στα δυο γυμνά, τεφρά “τσιμεντένια κουτιά” του κ. Νίκου Κτενά. Όπως συμβαίνει με ένα μανιάτικο πυργόσπιτο, με μια νησιώτικη στέρνα ή με ένα συνεργείο αυτοκινήτων στην Ιερά Οδό.

Εκεί είχε προτιμήσει να αφήσει το λεπτό, αδιόρατο σημάδι της σε πείσμα των ευαίσθητων ελληνολατρών και φιλελλήνων που απαιτούν τη σύγχρονη αρχιτεκτονική του τόπου να είναι ντε και καλά αρχαιοπρεπής ή λαϊκότροπη, υπερδιακοσμημένη, ντυμένη πάντα το εξαγνιστικό λευκό (ή έστω και ροζ) ένδυμά της, όμως τις περισσότερες φορές αποστερημένη του σκληρού νεύρου της, της κόψης της.

Είναι δύσκολος ο δρόμος τον οποίο τραβά τούτη η καλή αρχιτεκτονική που από ευτυχή συγκυρία διέκοψε τον περίπατό μου. Είναι και κάπως μοναχικός, καθώς τον ακολουθούν ελάχιστοι συνταξιδευτές, ομοϊδεάτες, συνεχιστές αλλά και οραματιστές του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντός της. Γιατί δεν αναβοσβήνουν προκλητικά σε κάθε ευθεία και κάθε στροφή του τα γνωστά στερεότυπα διαφημιστικά σήματα της σύγχρονης μαζικής αρχιτεκτονικής κουλτούρας που ερεθίζουν, συγκινούν και οδηγούν τα πλήθη: το ψευδεπίγραφο της “παραδοσιακής” σκηνογραφικής εικονολατρίας, η στιλπνή σκληρότητα της άκρας τεχνοκρατίας, το υπέρβαρο της πλεονάζουσας μορφοπλαστικής και διακόσμησης, η λεξιλαγνεία των μυστικοπαθών συμβολισμών.

Έχουν ξανασυμβεί όλα αυτά. Και ο Μοντερνισμός του 1915-30 (με τον οποίο τούτη η αρχιτεκτονική διατηρεί βαθιά και ουσιαστική συγγένεια) συνάντησε και αυτός εξ αρχής τη γενικευμένη αντίδραση ή και εχθρότητα των μεταπολεμικών κοινωνιών. Προτίμησαν να τον στρεβλώσουν παρά να δεχτούν την καθαρή κοφτερή ματιά του προς έναν κοινωνικά, αισθητικά, επιστημονικά καλύτερο νέο κόσμο. Γιατί κατάλαβαν γρήγορα ότι στη γνήσια μορφή του δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως βολικό εργαλείο για τους μελλοντικούς μετασχηματισμούς τους προς όλο και πιο ακραία επίπεδα καταναλωτισμού και ωφελισμού.

Σήμερα (30.04.2003) μαθαίνω με ευχαρίστηση ότι κατά το διάστημα 9 Νοεμβρίου έως 8 Δεκεμβρίου ο κ. Ν. Κτενάς μετείχε με έργα του (μεταξύ των οποίων και τα σπίτια που αποτέλεσαν το αντικείμενο αυτού του κειμένου) σε μια σημαντική και πολύ ενδιαφέρουσα έκθεση αρχιτεκτονικής στην Ιταλία, που περιελάμβανε και έργα του επίσης νέου αρχιτέκτονα Pierre-Alain Croset. Τίτλος της ήταν: "Dialoghi Mediterranei" και πραγματοποιήθηκε στο "Archivio Cattaneo", που λειτουργεί στην κατοικία του Cesare Cattaneo, στην πόλη Cernobbio της περιοχής του Como. Είναι ακριβώς η περιοχή όπου κυρίως εκδηλώθηκε και δυνάμωσε ο ιταλικός Μοντερνισμός-Ρασιοναλισμός στον οποίο, εκτός από τον Cattaneo, μετείχαν και άλλοι γνωστοί αρχιτέκτονες, όπως ο P. Lingeri, L. Figini και G. Pollini και βεβαίως οι μεγάλοι G. Terragni και A. Sartoris.

Στον κ. Ν. Κτενά και σε άλλους νέους αρχιτέκτονες - συνοδοιπόρους αυτής της λιτής, κοφτερής αρχιτεκτονικής των μεγάλων καθαρών γραμμών, πέραν των συμμετοχών τους σε τέτοιες τιμητικές εκδηλώσεις - και παράλληλα με αυτές - θα ευχόταν κανείς κυρίως περισσότερες ευκαιρίες και για άλλα, καλά χτισμένα έργα.

Ωστε η ρίζα να μην κοπεί, ο δρόμος να μείνει ανοικτός, η αρχιτεκτονική αυτή να εξακολουθήσει να υπάρχει.

Τ.Μπ.

**Τίτλος επηρεασμένος από το "Κάτι αλήθεια συμβαίνει εδώ" στο τραγούδι του Διονύση Σαββόπουλου: "Περιβόλι".*

Διπλοκατοικία στου Παπάγου, Φωτ. Εριέττα Αττάλη